

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle I.

Kortárs, 1957. szeptember,

I. évfolyam, 1. szám

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Januárban felfüggesztették, áprilisban betiltották a Magyar Írószövetség működését. A két országos irodalmi folyóirat – Csillag, Új Hang – utoljára 1956 októberében jelent meg: ha nincs Írószövetség, akkor lapjai sem lehetnek.

1957 tavaszán hallgatnak az elhallgattatott magyar írók.

Az Irodalmi Tanács (a Magyar Szocialista Munkáspárt nevüket elhallgató ideológusainak hatalomgyakorló gyülekezete) feltehetően pártutasításra úgy dönt: létre kell hozni egy irodalmi folyóiratot. A miniszteri bársonyszékből 1956. október 25-én kiebrudalt pártkatoná, Darvas József és a hírnévre vágyó egyetemi tanár, Tolnai Gábor vállalják a lap páros főszerkesztését. Vacak papíron, de villámgyors nyomdai átfutással megjelenik az első szám. (Heltai Jenő szeptember 3-án halt meg, és a szeptemberi számban már krokodilkönnyeket hullajtva elsiratják.)

A szerkesztők – zaklatottak még a mindennapok – óvatosak: „nem tűzünk címerül lobogónkra részletesen kidolgozott irodalmi programot”. A *legfőbb kérdésben* a folyóirat munkatársai (nevüket homály fedí) egyetértenek: „a »Kortárs« írói, a különböző irányok és stílusok képviselői a szocializmus, a magyar nép felemelkedésének ügyéért dolgoznak”.

Tömeggyilkosokra jellemző, hiteltelen mea culpa: „a kulturális politikában is felismertük és kijavítottuk a hibákat”. A kommunisták mindig tudják, melyik az egyetlen helyes út, amelyen az íróknak is haladniuk kell, bár „íróink egy részét komoly felelősség terheli – s felelősségüknek tudatában is vannak – az októberi eseményekkel kapcsolatban”.

Figyelemre méltó, álságos szóhasználat: *októberi események*. Mézesmadzag a *bűnös* íróknak: ha adtok írást a lapba, megbocsájtunk és elfelejtjük, hogy lázas, lázító szerepet vállaltatok az ellenforradalom kirottantásában.

A hatóságok már letartóztatták Déry Tibort, Zelk Zoltánt, Bibó Istvánt, tucat író börtönben várja az ítéletet, de akik (még) szabaddal vannak, azoknak lehetőséget kínál a kommunista hatalom a bűnbánatra, megjavulásra.

Tamási Áron 1956. december 2-án fogalmazta meg *Gond és hitvallás* című írását, amelyet az Írószövetség utolsó közgyűlésén, december 28-án az írók elsöprő többséggel (Illyés Gyula: „Nyolc van elene, s legalább háromszáz mellette.”) közös határozatként szavaztak meg. Határozott állásfoglalás e *hitvallás*: a magyar írók nem támogatják a hazaáruló Kádár-kormány működését.

A megtorlás is határozott: felfüggesztés, betiltás.

A Kortárs szeptemberi számában megjelenik Tamási Áron *Harmat és vér* című elbeszélése. Gyenge írás, hamisan mórifikálja magát benne a székely nyelvjárás: „Tiszta és éles volt a lég, hóharmatot ígért. A levegő tengeréből távoli harangszó bugygyant fel valahol. Néha elhalt, máskor pedig kibugygyant a csendből a hajnali zengzet. Elmerült s majd ismét kibugygyant. Így úszott a harangszó, fodrosan szökkenve, hogy elérje valahogy a tanyát.”

Játszom a gondolattal: azon a nyáron az író felhívta telefonon Darvas József. „Adjál írást, Áron, az új magyar irodalmi folyóiratnak!” Tamási Áron aligha érezte úgy, hogy „bátorkodhat”, és visszautasíthatja a kommunistává vedlett, hajdan tehetséges íróból lett főszerkesztő kérését. Adott – az elfekvő kéziratokból – írást. Megmenekült a börtöntől.

A Kortárs szerkesztői pedig jelenthették, hogy „márkás” magyar írók is megjelentek az első számban: Tamás Áron, Németh László, Kassák Lajos, Féja Géza.

Régen mondták, régen írták: „Akinek van füle a hallásra, hallja.”

Féja Géza: *Kuruc idő*. Réges-régen történt szép szerelmi történet. Krisztina nagyon szereti férje urát, Mihályt, a jobbágyaival parolázó, Rákóczi híveként hadba szállt nemesurat. Könnyes szemmel búcsúztatta a csatába induló férfit, a körülötte se regló katonákat, és „egyszerre velük érzett. Szinte megrémült önmagától, mert benne is föllobogott a düh minden idegen ellen. Mert ide ontja minden égtáj a csürhét, a fenevadjait. Ide, ennek az árva nemzetnek megfeszítésére.” A szerelmes asszony férje halála után is hű maradt urához: Krisztina békeidőben, özvegyen is kuruc.

Szép történet: 1957 őszén, labanc uralom idején kuruc áhítatú mese. Vajon mikor írta Féja Géza? Mire gondoltak vagy mire nem gondoltak a szerkesztő elvtársak, amikor úgy döntöttek, hogy ez az írás közölhető?

Németh László: *Magyar Műhely* – az író lapalji jegyzete szerint 1956 szeptemberében írta, előszónak szánta készülő tanulmánykötetéhez, és a Csillag novemberi számában jelent volna meg. A történelem közbeszólt. Ma már nincs élő tanú: a Kortárs szerkesztői kunyeráltak írást Németh Lászlótól, vagy a megszűnt Csillag és Új Hang szerkesztőségétől „örökölt” kéziratok közlésére kértek az íróktól engedélyt? A tanulmány később, 1975-ben megjelent Németh László *Megmentett gondolatok* című gyűjteményes kötetében. Az író a szövegből itt-ott elhagyott néhány mondatot, és a tanulmány utolsó részét teljesen átírta. Tömörebb, tartalmasabb, pontosabb a későbbi változat. De egy halálra ítélte, az eredeti szövegből törölt bekezdésért nagy kár. Fontos, 1975-ben is roppant idősezerű gondolatot fogalmazott meg 1956 őszén Németh László.

Kérdés: 1975-ben kihagyta vagy ki kellett hagynia írásából e bekezdést?

„De nem tereli-e el ez a figyelmet arról, amit ma a legfontosabbnak hiszünk: a »szocializmus építéséről«? Csakhogy a szocializmust nagyon sokféleképpen lehet építeni. Amikor a szocializmus még csak eszme volt, csak az agyakban lehetett érte küzdeni, érthető, hogy nagy írók, eszközeik hatásosságát érezve, egész életüket a mozgalom szolgálatába állították. A politikusok természetesen azt várnák, hogy e munkát most, hogy a szocializmus uralomra került, még többen folytassák, s akik egy nemlétező világ látnoki megidézői voltak, most az ő intézkedéseik igazolói legyenek. Csakhogy az irodalom messzehordó fegyver – messzebb céloz, mint a politika. S pazarlás nehéz ágyút közeli golyószórás fészkekre irányítani. A nagy irodalom mindig az élet teljességének a helyreállításáért, kibontakozásáért küzd, ezért küzdtek azok is, akik a szocializmus megvalósításáért harcoltak, meg azok is, akik a korrekciójáért, az emberi lélek jó közérzetéért a szocializmuson belül.”

Leletmentés: érdemes újra és újra elolvasni Németh Lászlónak hatvan évvel ezelőtt a Kortársban eltemetett bölcs gondolatát.

A „márkás”, de egyértelműen nem kommunista írók mellett – Tolnai, Darvas nem buta emberek – szép számmal közölnek hétpróbás kommunista költőket, írókat a szerkesztők. Szüdi György Rákosi kedvelt rímfaragója volt, igaz, 1957 őszére kicsit megkeseredett, de a párttal 1956 októberében sem fordult szembe. Most *Élni, élni szeretnék végre* –

harsogja. Eddig pártköltő volt, most költő szeretne lenni. Kesereg a korkegyenc tollforgató: elege van mindenből. Csak sejtjük, miből, mert ki nem mondaná: a munkásmozgalomból, Rákosiból, a pártból. Élni szeretne: „A jövőbe kéne futni!” (*Kellene* – javítaná a szót a magyar nyelv titkairól mindent tudó Arany János.) *Kellene*, de lehetetlen. Szüdi György az *Irodalmi Lexikonban* 1965-ben negyvenkét sort kapott, 1994-ben már csak tizenhatot. Munkásmozgalmár költők alkonya: elfut előlük a jövő!

Kónya Lajos hajdani szabósegéd közel a negyvenhez lett hirtelen valaki: 1950-ben és 1953-ban Kossuth-díjas költő, 1951-től 1954-ig az Írószövetség főtítkára, 1956-ban a Csillag főszerkesztője. 1957-ben sok mindenből kiábrándultan arról álmodik: „...megbékéltem tértem vissza én is, / hogy egy szegletben meghúzzam magam / szép kedvesemmel...” Elporlott a harcos kommunista múlt.

Maróti Lajost 1949-ben pappá szentelték, 1951-ben kilépett a bencés rendből, kutató fizikus lett, a hetvenes években már József Attila-díjas költő, író. Valószínűleg nem volt boldog, ha valaki utóbb 1957-ben megjelent versét idézte emlékezetébe.

Úgy tetszik, mintha minden állna.

Pedig a gépek dolgoznak: Faragják a Munkásmozgály titkos álmait...

Lírai (mozgalmár) remeklések mellett prózai gyöngyszemek. Mesterházi Lajos (József Attila-díj: 1952, 1953, 1959, 1960; Kossuth-díj: 1962) volt kommunista párttitkár, 1957-ben az Élet és Irodalom főszerkesztője, hajdan francia szakos tanár. *Igazak* című novelláját 1954 októberében írta, 1957 szeptemberében jelent meg. Túl sűrűn változott ebben a három évben a párt mindenkor helyes álláspontja, Mesterházi írása politikailag most került egyértelműen összhangba vele. Az elbeszélésben jönnek-mennek a párthatározat-rugóra járó, hiteltelen figurák. Kivétel a kommunista főhős édesanyja, „a konok református, a lucskoskötényű bejárónő, akinek görnyedt háta csak akkor tűnt egyenesnek, mikor a földi és égi hatalmasságokat hívta ki daccal...”

Hogy miért *lucskoskötényű* egy bejárónő, azt csak Mesterházi Lajos tudja, s arra is csak egy elvű kommunista író tudhat magyarázatot adni, hogy egy *konok református* asszony miért jár „rőzsafűzérre az újlaki templomba”.

Palotai Boris nem korkegyenc, csak korszínű író. A harmincas években harmincas évek színű (az Athenaeum díjazta *Péter* című regényét), az ötvenes években ötvenes évek színű (*Kiskrajcár, Én és a nagyapám*: épül, szépül Sztálinváros!), a hatvanas években... (*A férfi*). A Kortársban megjelent *Keserű*

mandula (később regénnyé terebélyesedett) elbeszélése: olvasható érdektelenség. Főhőse: kommunista asszony. Szerelmétől is az első csók után azt tudakolja: „Azért kérdeztem, hogy kommunista-e, mert apám is az, anyám is. Mindenki, akit szeretek. Én is az vagyok!”

És boldogan élnek, míg meg nem halnak.

Illés Béla kétszeres Kossuth-díjas (1950, 1955) magyar (?) író próza-zöngeménye (*Tizenkét tányér leves*) naprakész pártszerű hazugság. Hazug bolsevik mese Magyarországról, ahol 1956. november 4-én tárt karokkal, meleg levessel, baráti szóval várják egy magyar faluban a „felszabadító” szovjet hadsereget. A magyar nép barátja, a szovjet katonatiszt – kacagjunk? sírjunk? – Illés Béla hazaárulás-értékű elbeszélésében *népies* magyar nyelven így szónokol: „– Mán mondtam, a tankoknak sietniük kellett.”

A hatvan éve megjelent irodalmi folyóiratot olvasom. Értem, hogy a szerkesztők miért közlik a fiatal író, Fejes Endre *Levél a rokonnak* című írását. Fejes Endre 1955-ig vasesztergályosként kereste kenyerét. Tehát: munkásíró. 1945-ben Nyugatra távozott, de 1948-ban hazatért, hazahúzta a szíve. Munkás, de nem kommunista. 1957 tavaszán levelet írt a háború előtt gátlástalanul üzletelő, a hábo-

rú után gátlástalanul pártfunkcionárius, 1956 őszén Nyugatra távozott puha gerincű rokonának. Közlik a novellát, mert a szerkesztők számára is érték a hazaszeretet, bár a kommunisták más hazát és más képpen szeretnek, mint az elbeszélés főhőse, a kommunistákat utáló Fejes Endre.

Értem azt is, a szerkesztők számára miért fontos Ortutay Gyula lelkes hangú úti beszámolója: *Moszkvai jegyzetek*. A néprajztudós volt miniszter, ekkor már egyetemi tanár, rektor, hajlott koráig funkcióhalmozó szolgálélek 1957 nyarán úgy érzi: lelkesednie kell a szovjet egyetemi képzésért. Szükségesnek tartja megjegyezni: az Amerikai Egyesült Államokban hanyatlik az egyetemi oktatás színvonala. A szerkesztők számára ez az írás 1957 nyarán párthű hitvallás a Szovjetunió, az örök és megbont-hatatlan szovjet–magyar barátság mellett. A lap olvasói akkor többségükben inkább arra gondoltak: *ez is kinyalja...*

2017. augusztus 21. A hatvan éve megjelent irodalmi folyóirat első számát olvasom. Akik akkor abba a lapszámba írtak, ma már mind halottak. Akik ma még élünk, októberi álmunk, novemberi gyászunk, tavaszi rettegésünk, őszi ébredésünk idején, kezünkben a Kortárs első számával, mire gondoltunk?

